

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 27-789-774(497.4)"10/17"

Prejeto: 26. 9. 2017

Samostani in župnije. Inkorporacije in patronati samostanov v današnji Sloveniji

VINCENC RAJŠP

doktor zgodovinskih znanosti

Dunaj

e-pošta: vincenc@rajsp.si

Izvilleček

Lastniški gospodje (Eigenkirchenherren) so samostanom inkorporirali župnije, na katerih so ti izvrševali patronatske pravice. Na slovenskem jezikovnem območju so bili to zemljiški gospodje, oglejski patriarhi in salzburški nadškofje. Za najstarejšo inkorporacijo velja župnija Kamnica, ki so jo Spanheimi inkorporirali samostanu Šentpavel na Koroškem (St. Paul in Kärnten). V naslednjih stoletjih so dobivali patronatske župnije vsi moški in ženski srednjeveški samostani, razen Kartuzijanov. Največ patronatskih župnij sta imela cistercijanska samostana v Kostanjevici in Stični ter nemški viteški red.

Abstract

MONASTERIES AND PARISHES. INCORPORATION AND PATRONAGE OF MONASTERIES IN THE PRESENT-DAY SLOVENIA

Feudal lords (Eigenkirchenherren) incorporated parishes in monasteries where they were exercising their rights of patronage. Patrons in the Slovene linguistic area were feudal lords, Aquileian patriarchs, and Salzburg bishops. The oldest incorporation was the incorporation of Kamnica parish into the monastery of St. Paul in Carinthia by the Spanheim family. In the following centuries, all medieval male and female monasteries but Carthusians were given patron parishes. Cistercian monasteries in Kostanjevica and Stična and Teutonic Order owned the most patron parishes.

Ključne besede:

redovi,
samostani,
patronati,
župnije

Key-words:

Orders,
monasteries,
patronage,
parishes

Tako kot drugod v Evropi so tudi v slovenskem prostoru lastniški gospodje cerkva (Eigenkirchenherren), oglejski patriarhi, salzburški nadškofje in vladarji vključevali (inkorporirali) številne pražupnije in župnije v samostane, na nekaterih so ti uveljavljali patronatske pravice. Inkorporirane župnije so bile za samostane v prvi vrsti vir dohodkov, v njih pa so bili dolžni organizirati dušno pastirstvo. To so lahko izvrševali direktno, z duhovniki iz samostana ali pa s pomočjo najetih duhovnikov – vikarjev. Jakob Richter zelo negativno ocenjuje prakso nameščanja vikarjev v razpravi *O inkorporacijah*¹. Šteje jih za nezdrav pojav v dušnem pastirstvu: »Eden izmed nezdravih pojavov, s katerimi se cerkveni zgodovinar v srednjem veku srečuje tudi v naših krajih, so številne inkorporacije velikih, razsežnih župnij ali pražupnij raznim drugim cerkvenim ustanovam, kakor npr. škofijskim sedežem ali menzam, kanoniškim kapitljem, samostanom itd.«²

Ne glede na to, kako zgodovinar presoja inkorporacije, je dejstvo, da so te del cerkvene prakse od srednjega veka do jožefinskih reform v zadnji tretjini 18. stoletja, večkrat pa tudi še dalj časa. S pomočjo inkorporacij in patronatov na posameznih župnijah lahko namreč iščemo verske, pa tudi kulturne in gospodarske vplive posameznih samostanov in drugih patronov, ki so bili tesno povezani s centri, iz katerih so tudi sami črpali. Te povezave bomo skušali predstaviti z zemljevidi povezanosti redovnih hiš in zemljevidi redovnih provinc na slovenskem ozemlju v slovenskem redovnem atlasu, za katerega upam, da nam ga bo uspelo izdelati.

Največ inkorporiranih župnij in patronatov na slovenskem jezikovnem območju so imeli srednjeveški samostani, benediktinski samostan v Gornjem Gradu, Šentpavel na Koroškem, Admont, danes oba v Avstriji, cistercijanski opatiji v Stični in Kostanjevici, dominikanski samostan v Studenicah in nemški viteški red.

Inkorporacije župnij v redove so v slovenskem prostoru zelo zgoden pojav. Stolni prošt Hartwig von Spanheim je leta 1093 spanheimsko lastniško cerkev v Kamnici inkorporiral v samostan Šentpavel na Koroškem (**St. Paul in Kärnten**).³ Ta je pozneje prejel še fare: Mohličice (Möchling) na Koroškem, Brezno, župnijo Sv. Lovrenc na Pohorju, ki je bila leta 1191 izločena iz pražupnije Hoče z romarsko cerkvijo Marije Pomagaj v Puščavi, Sv. Jurija na Remšeniku, Sv. Martina v Libeličah in Device Marije na Prevaljah.⁴

Leta 1139 je bila v benediktinski samostani v **Admontu** inkorporirana lastniška cerkev grofov Wittenswald v Jarenini. Samostan je imel patronat še nad cerkvami: Svečina, Sv. Jurij ob Pesnici, Spodnji Kungoti, Sv. Jakob v Slovenskih goricah, Šentilju, Sv. Lenart v Slovenskih goricah in Sv. Jurij v Slovenskih goricah.

Benediktinski samostan v Gornjem Gradu je že ob ustanovitvi leta 1140 prejel tamkajšnjo pražupnijo, nato pa še pražupnije Škale leta 1261, Sv. Mihael pri Šošanjju, Sv. Ilj pri Velenju, Sv. Janž na Peči in Šoštanj⁵ in z njo podružnične cerkve, 1332 Braslovče, 1346 Pilštanj in leta 1398 Hoče.⁶ Samostan v Gornjem Gradu je bil ukinjen leta 1473, premoženje pa je prešlo v last škofije v Ljubljani, ki sta jo v letih 1461–1462 ustanovila cesar Friderik II. in papež Pij II. Škofiji je pripadla samostanska posest skupaj z večino župnij.

Največ patronatov sta na slovenskem govornem področju imela cistercijanska samostana v Stični in Kostanjevici.

Cistercijanski samostan Stična je bil ustanovljen leta 1136. Določila v redovnem statutu cistercijanov iz leta 1134 kažejo na to, da se niso imeli name-

¹ Richter: *O inkorporacijah*, str. 76–82.

² Prav tam, str. 76.

³ Höfler: *O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem*, str. 18.

⁴ Žák: *Österreichisches Klosterbuch*, str. 76; Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 110.

⁵ Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 96.

⁶ Richter: *O inkorporacijah*, str. 77.

na posvečati dušnopastirskemu delu. Krst otroka so dovoljevali le ob smrtni nevarnosti, spočetka so prepovedovali tudi pridiganje, vendar so ta pravila pozneje spremenili, saj je sam ustanovitelj Bernard pridigal za udeležbo na križarskih vojnah. Na generalnem kapitlju leta 1214 so opati samostanom prepovedali sprejemati župnijske cerkve. Vendar je generalni kapitelj spremenil stališče leta 1235, ko je določil, da naj samostani, ki so prejeli posesti s cerkvami, tam, kjer se je služba božja dotlej redno opravljala, to opravljajo tudi naprej.⁷ Sprva je generalni kapitelj izrecno prepovedoval, da bi redovniki upravljali župnije in vršili dušno pastirstvo, vendar se je tudi to spremenilo, tako da so na farah delovali tudi redovniki.⁸

Tudi prakso pokopov v samostanih sta cistercijanski in kartuzijanski red dovoljevala le postopoma, čeprav so bili povezani z velikimi dohodki. V samostanu Kostanjevica, kjer je imela grobnico družina ustanoviteljica Spanheimov, so dobrotnike pokopavali že od srede 13. stoletja. V Stični so bili med prvimi pokopani ustanovitelji gospodje Višnjegorski, nato pa tudi člani številnih drugih plemiških družin (Turjaški od leta 1230, ko so kot samostanski odvetniki nasledili Višnjegorske).⁹

V srednjem veku sta samostana v Stični in Kostanjevici upravljala inkorporirane župnije pretežno s svetnimi duhovniki, po protireformaciji pa so opati v bližnjih farah začeli v večji meri nameščati redovne duhovnike. Za drugo polovico 16. stoletja imamo podatke, da je imel stiški opat probleme z redovniki, ker so ti želeli delovati v farah.¹⁰ Vikar oglejskega patriarha Francesco Barbaro je ob vizitaciji leta 1593 prepovedal, da bi nameščal redovnike v župnije, ker »*bivanje redovnikom zunaj samostana ni v korist njihovemu redovnemu življenju*«. Leta 1651 pa je generalni kapitelj dovolil vsem samostanom v Avstriji, tako tudi na Slovenskem, da kandidate, potem ko jih izpraša ordinarij ali njegov namestnik, za stalno ali pa do naslednjega kapitlja namestijo v svoje župnije. V drugi polovici 17. stoletja pa ponovno zasledimo nezaupanje vizitatorjev samostanov do dušnopastirskega dela redovnikov.¹¹ V 18. stoletju pa so redovniki vsaj v župnijah blizu samostana redno opravljali dušnopastirsko službo.

Samostan Stična je imel v slovenskem prostoru med vsemi samostani največ inkorporiranih župnij, ki jih je prejel v letih 1256 do 1668 na Dolenjskem in Štajerskem, dve župniji pa je prejel tudi na Gorenjskem. Stiški opatiji so priključevali fare oglejski patriarh, papež in deželni knezi. Na Štajerskem je bila priključena naslednja župnija: Sv. Peter v Savinjski dolini 1256.

Kot vzrok izročitve sta tako oglejski patriarh (1256) kot papež (1257) podarila »*napade in škodo, ki so jo menihom povzročili zlobneži*«. Sedež župnije so v prvi polovici 16. stoletja prenesli v Žalec, h kateri so odtlej poleg cerkve Sv. Petra v Savinjski dolini spadale še vikariatne cerkve: Sv. Martina na Teharjah, Sv. Jakoba v Galiciji, Sv. Martina v Šmartnem ob Paki.

Zunaj tega območja je ostala župnija sv. Danijela v Celju, vendar si je tudi tu lastil pravice opat v Stični, zaradi česar je prihajalo do sporov med njim in oglejskim patriarhom oziroma savinjskim arhidiakonom. Zadeve so se uredile šele konec 17. stoletja, ko je bil ustanovljen stiški arhidiakonot in so po odredbi oglejskega patriarha Janeza Delfina pripadle vse stiške župnije stiškemu arhidiakonatu.¹²

Večino župnij je samostan prejel iz gmotnih razlogov. Kot razlog za inkorporacijo župnije Sv. Vida pri Stični leta 1389 omenja patriarh gmotno stisko

⁷ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 32.

⁸ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 33; Lekai: *Geschichte und Wirken der Weissen Mönche*, str. 202.

⁹ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 34.

¹⁰ Mlinarič: *Stiška opatija 1136–1784*, str. 813.

¹¹ Prav tam, str. 814.

¹² Prav tam, str. 815.

samostana zaradi velikih izdatkov za goste, ki jih je dolžan po redovnih statutih sprejemati, ker mora vzdrževati 150 oseb in ker mu svetna oblast nalaga velika bremena. Vendar inkorporacija ni potekala mirno, samostan se je z župnikom zapletel v spor, zaradi česar je papež Bonifacij IX. samostanu odvzel župnijo, redovnike izobčil in nad samostanom izrekel interdikt, vendar leta 1403 oboje preklical. Leta 1399 je samostan pridobil patronat nad župnijo Dobrnič, papež Bonifacij IX. je dal dovoljenje, da samostan za župnika lahko namesti svetnega duhovnika ali pa redovnika.¹³ Vojvoda Albreht IV. je leta 1399 določil, da samostan na vseh inkorporiranih župnijah po smrti vikarjev dobi njihovo zapuščino.

Na Kranjskem so bile v samostan inkorporirane župnije: Šentvid pri Stični (1389), Krka, Višnja Gora, Šmartno pri Litiji, Prežganje, Bela Cerkev (1454), Šmarje (1497), Škocjan, Šmarjeta, Raka, Šempeter pri Novem mestu, Žužemberk, Dobrnič (1399), Šmarje, Sora, Trebnje (1617), Mirna, Sv. Križ pri Litiji in Hinje. Do ukinitve reda jih je bilo skupaj 28.¹⁴

Leta 1516 je samostan pridobil še župnijo Šmarje pri Ljubljani. 1663. leta je samostan dobil patronat nad župnijo Trebnje, razlog je bila zidava samostana.¹⁵ Stična si je leta 1633 z zamenjav za neko posest z vetrinjskim samostanom pridobila župnijo Sora, vendar jo je imela le 100 let, ko jo je odstopila zaradi sporov z ljubljansko škofijo. Kot zadnjo je samostan Stična pridobil župnijo sv. Mihaela v Mengšu, ki jo je kupil od samostana v Dunajskem Novem mestu.¹⁶ K župniji Mengeš so spadali še vikariati: Sv. Marjeta v Dolu, Sv. Marija v Čemšeniku, Sv. Andrej na Vačah ter Sv. Peter in Pavel v Zagorju ob Savi.

Pridobitev fare Mengeš (1669) s strani stiške opatije ima posebno zgodovino. Cesar Friderik III. jo je leta 1461 inkorporiral v cistercijanski samostan v Dunajskem Novem mestu (Wiener Neustadtu), leta 1668 jo je ta predal samostanu v Stični skupaj s podružnicami: Vače, Čemšenik, Zagorje in Dol, za kar je samostan Stična moral poravnati dolgove in izplačati vsoto v višini 11.000 goldinarjev.¹⁷

Po samostanskih župnijah se je v drugi polovici 16. stoletja širila reformacija, je prihajala predvsem iz gradov. Spremljalo jo je veliko pomanjkanje katoliške duhovščine, saj so duhovniki prihajali celo iz Dalmacije. »Protireformacijo« je začel stiški opat Jakob Klafferle (1577–1580), predvsem pa opat Lavrencij Zupan (1580–1600).¹⁸

Cistercijanski samostan Vetrinj (Viktring) na Koroškem je prejel leta 1342 od oglejskega patriarha faro Sora, ki jo je leta 1631 predal stiški opatiji.

Cistercijanski samostan Kostanjevica (Landstrass) je bil ustanovljen leta 1234. Prvo faro mu je leta 1249 izročil ustanovitelj Bernhard Spanheim. Samostan se je zavezal, da bo skrbel za dušno pastirstvo, službo župnika pa naj bi opravljal svetni duhovnik.¹⁹ Vojvoda je s podelitvijo patronata želel samostanu gmotno pomagati, obenem pa je tudi pričakoval, da mu bo samostan pomagal pri utrjevanju oblasti ob Kolpi. Leta 1280 je Bernhardovo priključitev potrdil oglejski patriarh Raimund della Torre. Faro je lahko upravljal redovnik ali svetni duhovnik, ki je moral najeti kot pomočnika še dva svetna duhovnika. Kot drugo je prejel samostan faro Sv. Jurija v Vivodini (danes Hrvaška), v papeškem desetinskem seznamu se prvič omenja leta 1323. Samostan je prejel patronat še nad faro Sv. Mihaela v Žumberku (danes Hrvaška), ki se omenja v papeškem desetinskem seznamu leta 1296, vendar letnica pridružitve ni znana. Pravico patronata si je lastila tudi žumberška gosposčina. Do poravnave je prišlo leta 1405,

¹³ Mlinarič: *Stiška opatija 1136–1784*, str. 816.

¹⁴ Žák: *Österreichisches Klosterbuch*, str. 129.

¹⁵ Mlinarič: *Stiška opatija 1136–1784*, str. 826.

¹⁶ Prav tam, str. 827.

¹⁷ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 34.

¹⁸ Mlinarič: *Stiška opatija 1136–1784*, str. 831.

¹⁹ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 34.

pravica patronata je bila priznana obema, župnike pa sta imenovala izmenoma. V 18. stoletju si je pravico patronata s kostanjeviško opatijo delil karlovški generalat.²⁰ Leta 1331 je Oton IV. (Otto IV. der Fröliche), vojvoda Avstrije, Štajerske in Koroške priključil opatiji faro sv. Petra v Mokronogu, izročitev je potrdil oglejski patriarh Paganus della Torre. Patriarh Pagan je leta 1331 izročil samostanu pražupnijo Sv. Ruperta na Vidmu ob Savi (danes Krško Videm) kot pomoč zaradi škode, ki so jo povzročili madžarskih napadi. Določene so bile vsote: videmski vikar 26 dukatov na leto, sevniški kaplan 28, kaplan pri sv. Lovrencu v Brežicah 12, za Rajhenburg vsota ni določena.²¹

Župnija je bila zelo obsežna, pokrivala je območje med Sotlo, laško in pilštanjsko župnijo ter Savo. Že v srednjem veku so se izločile tri samostojne dušnopastirske postojanke: Sevnica, Rajhenburg in Brežice (sv. Lovrenc).²² Iz videmske prafare sta se izločili še cerkev na Sromljah leta 1753 in v Dobovi 1765. Samostan je imel veliko sporov z videmskimi vikarji, ki sta jih reševala patriarh in tudi Rim, kar je povzročalo velike stroške. V letu 1333 je koroški vojvoda Henrik kostanjeviški opatiji podelil patronatske pravice nad župnijo sv. Janeza Krstnika v Kovorju. Cesar Friderik III. pa mu je podelil patronat župnije Sv. Križ (Podbočje), kar je potrdil papež Sikst IV. leta 1474, z njo pa je prišla k samostanu še podružnica sv. Jurija na Čatežu. V 18. stoletju so obe dušnopastirski postojanki večkrat upravljali redovniki. Iz leta 1547 je ohranjen seznam dajatev posameznih patronatskih cerkva.²³ Vikar v Vidmu je dajal letno 20 goldinarjev, vikar v Sevnici 10, trebelski 8, brežiški in kovorski po 4, čateški 3, vikar v Kostanjevici 80 krajcarjev, vikar v Vivodini 60 krajcarjev, žumberški vikar pa dvoletnega koštruna, svetokriški pa zaradi opustošenja Turkov ni plačeval. Kostanjeviško župnijo so od srede 17. stoletja oskrbovali redovniki. Sicer pa je redovnike v svojih župnijah v večji meri nameščal samostan Stična.²⁴

Opata Stične in Kostanjevice sta nad priključenimi župnijami izvajala arhidiakonsko oblast, opata sta bila »archidiakoni nati«, ker jima je bila podeljena osebno. Ker pa je med arhidiakonoma, obema opatoma in novomeškimi prošti prihajalo do sporov, sta bila sredi 17. stoletja ustanovljena kostanjeviški in stiški arhidiakoniat za vse samostanske župnije, tudi tiste na Štajerskem. Oglejski patriarhi so jima prepustili pravico do vizitacij župnij in duhovščine na njih, blagoslavljanja cerkvenega posodja in paramentov, oltarjev in temeljnih kamnov za cerkve, opravljala sta lahko vse tiste funkcije, za katere ni bilo potrebno škofovsko posvečenje. V času oglejskega patriarhata je bila opatu arhidiakonatska služba priznana le za njegovo osebo, po ustanovitvi goriške nadškofije pa ne več. Razmere so se temeljito spremenile z jožefinskimi reformami, ko so bili samostani ukinjeni in je cerkvena uprava prešla v celoti v roke škofov ordinarijev, zato novi nosilci patronatskega naslova samostanom inkorporiranih župnij niso imeli primerljivih kompetenc z nekdanjimi.

Večje število patronatov je na Slovenskem imel **nemški viteški red**. Ptujski ministerial Friderik Ptujski je lastniško cerkev v Veliki Nedelji, ki je nastala na ozemlju, s katerega so pred tem pregnali Madžare, konec 12. stoletja inkorporiral v red, kar je potrdil salzburški nadškof Eberhard leta 1236. Župnija v Ormožu je bila inkorporirana leta 1222, patronat je imel red še nad farami Središče ob Dravi, Sv. Miklavž pri Ormožu in sv. Tomaž pri Veliki Nedelji. Na Kranjskem je red upravljala fari Metliko in Podzemelj, patronat pa je izvrševal še v župnijah: Semič, Črnomelj in Vinica.²⁵

Že pred letom 1323 je župnijo na *Polzeli* prejel **malteški viteški red**, s

²⁰ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 35.

²¹ Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 91.

²² Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 36.

²³ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 37.

²⁴ Prav tam, str. 37.

²⁵ Žák: *Österreichisches Klosterbuch*, str. 12.

svojimi duhovniki jo je oskrboval do leta 1780, ko je prodal graščino, v župnijo pa so prišli škofijski duhovniki.²⁶

Patronatske pravice so imeli tudi ženski samostani. V samostan dominikank Studenice, ki je bil ustanovljen leta 1237, je oglejski patriarh Bertold Andeški leta 1245 inkorporiral pražupnijo sv. Marije v Slivnici.²⁷ Slivniški župniki so bili odtlej le vikarji, ki so prejeli manjši del dohodkov, glavino je prejel studeniški samostan. Pravico do imenovanja župnika si je pridržal patriarh, patronatske pravice pri novonastalih župnijah pa je imel samostan.²⁸ Pozneje je samostan pridobil še patronat nad farami: Laporje, Poljčane, Makole, Črešnjevec, Zgornja Polskava, Sv. Martin na Pohorju, Slovenska Bistrica, Fram, Slivnica, in Cirkovce.²⁹ Ker je bil samostan Studenice na ozemlju župnije Konjice, na področju vikariata Poljčane, je patriarh leta 1251 izpeljal zamenjavo cerkva v Laporju in Poljčanah v župniji Konjice s cerkvami Tinje in Venčesl v župniji Slivnica, tako je prišel samostan na območje župnije Slivnica, v kateri je imel patronatske pravice.³⁰

Samostan dominikank v **Radljah ob Dravi (Marenberg)** je v letu 1256 prejel od Gizele Marenberške patronatske pravice (*ius patronatus*) in še nekatere pravice nad cerkvijo v Zweikirchnu pod gradom Hardegg na Koroškem. Samostan je imel pravico predlagati kandidate za mesto župnika in pravico do določenih letnih dohodkov. Iz neznanih razlogov je samostan pozneje izgubil patronatsko pravico.³¹ Samostanska cerkev v Marenbergu je bila odprta tudi za vernike, ki so prihajali k različnim slovesnostim. Izrecno pa je bilo prepovedano opravljanje župnijskih pravic: krščevanje, vodenje procesij, ki so bile povezane z nekaterimi liturgičnimi obredi cerkvenega leta, poroke in pokopavanje mrličev. Vendar je papež Aleksander IV. (1241–1256) z listino podelil dominikankam pravico do pokopavanja mrtvih v samostanu, ki so za življenja darovali za duhovne ustanove in so si želeli zagotoviti molitve v samostanu. S tem pa se je večalo tudi število duhovnikov v samostanu. V samostanu so imele sedež številne bratovščine, kot so: roženvenske Matere božje, sv. Jožefa in škapulirska bratovščina.³²

Med Slovenci so bili zelo pomembni kartuzijanski samostani. Obstajale so štiri kartuzije: Bistra, Žiče, Jurklošter in Pleterje. Kartuzije praviloma niso imele inkorporiranih far niti niso izvrševale patronatskih pravic. Spovedovanje in krščevanje je bilo kartuzijanom sprva prepovedano. Izjema je veljala le ob smrtni nevarnosti ter za samostansko služinčad, pri čemer so bile izvzete ženske. V začetku je bilo kartuzijanom prepovedano tudi pridiganje, vendar so si pozneje posamezne postojanke pridobile dovoljenje. Praktično dušnopastirsko delo so kartuzijani poskušali nadomestiti s pisanjem.³³

Katuzija Bistra je edina pridobila patronat nad župnijo Cerknica, ki ji ga je podelil oglejski patriarh Ludvik della Torre (1359–1365). Župnija s številnimi podružnicami je bila takrat zelo velika. Ker je listina o inkorporaciji zgorela v požaru samostana leta 1382, je papež Bonifacij IX. (1389–1404) izdal 23. marca 1395 nov inkorporacijski dokument. Vendar kartuzijani župnije niso prevzeli vse do začetka 17. stoletja.³⁴ V drugi polovici 16. stoletja so bili župniki v Cerkni-

²⁶ Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 96.

²⁷ Mlinarič: *Marenberški dominikanski samostan 1251–1782*, str. 247; Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 143.

²⁸ Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 80.

²⁹ Žák: *Österreichisches Klosterbuch*, str. 288.

³⁰ Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 81.

³¹ Mlinarič: *Marenberški dominikanski samostan 1251–1782*, str. 247.

³² Prav tam, str. 249.

³³ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 452.

³⁴ Prav tam, str. 453.

ci pristaši reformacije luteranske smeri.³⁵ V času protireformacije je v cerkvene zadeve odločneje posegel deželni knez, ki je leta 1610 predlagal tudi župnika. Deželni knez Ferdinand II. je kartuziji Bistra potrdil patronatske pravice z listino z dne 20. maja 1618. Samostan se je obvezal, da bo poleg vikarja vzdrževal zadostno število duhovnih pomočnikov za dušno pastirstvo.³⁶ Vendar tudi še v 17. stoletju kartuzijani niso uspeli v celoti uveljaviti patronatskih pravic. Dokončno je prišla župnija Cerknica v popolno posest kartuzije Bistra v začetku 18. stoletja, ko je bil za Bistra ustanovljen samostojen arhidiakonot, prior Hugo (1670–1704) pa imenovan za arhidiakona.³⁷

Tudi beraški redovi običajno niso prejeli patronatov v farah. Tudi tukaj naletimo na izjeme, minoriti iz Gradca so namreč leta 1617 prejeli patronat nad župnijo Sv. Vid, ki se je 1610 izločila iz župnije Hoče.³⁸ Po dostopnih podatkih je bil razlog ekonomski. Prav tako je iz ekonomskih razlogov predal nadvojvoda Ferdinand leta 1615 župnijo Sv. Lovrenc na Dravskem polju z romarsko cerkvijo na Ptujski Gori jezuitskemu kolegiju v Gradcu.³⁹ Jezuitskemu kolegiju v Ljubljani je isti vojvoda podelil posest kartuzijanskega samostana v Pleterjah, kjer pa ni bilo sedeža župnije.

Zaključek

Dušnopastirska dejavnost ni bila prvotna naloga srednjeveških redov in samostanov. V redno dušno pastirstvo na župnijah so se le postopoma vključevali. Fare so bile zaradi »nadarbin«, zemljiške posesti, ki so jim jo podeljevali ustanovitelji, tudi pomembne ekonomske postojanke. Vsaka župnija, tako kot druge cerkvenopravne ustanove, je imela »varuha« patrona, ki je skrbel za materialno plat in nameščal duhovnike. Njihovih prihodkov pa patroni velikokrat niso uporabljali predvsem za plačilo duhovnikom, ki so na župnijah delovali, temveč so jih uporabljali za plačilo zaslug tistim, ki so zanje opravljali druge službe. Od tod praksa »kopičenja nadarbin«, ki so jo, največkrat vladarji, dovoljevali za izboljšanje plač – dohodkov izbranih »uradnikov«. Podobno so tudi samostani, ko jim za izvrševanje naloženih dolžnosti lastna posest ni več zadostovala, prejeli fare kot finančno podporo. V teh farah so nato nameščali duhovnike – vikarje, ki so izvrševali dušno pastirstvo. Vendar so v nadaljnjem razvoju nameščali tudi lastne redovne duhovnike. Nedvomno pa so bili vikarji, še bolj pa seveda redovni duhovniki, povezani z duhovnostjo samostana, ki so jo širili tudi v župnijah. Za poznavanje duhovnega vpliva samostanov pa žal na Slovenskem še nimamo primerne literature, saj je njihov vpliv zaradi poznejših cerkvenih reform cesarja Jožefa II. dobival negativno konotacijo.

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

Höfler, Janez: *O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem. Prolegomena k historični topografiji predjožefinskih župnij*. Ljubljana 1986.

Kovačič, Fran: *Zgodovina Lavantinske škofije 1228–1928*. Maribor 1928.

³⁵ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 457.

³⁶ Prav tam, str. 465.

³⁷ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 472; Milkowicz: *Die Klöster in Krain*, str. 135.

³⁸ Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 78.

³⁹ Prav tam, str. 78.

Lekai, Louis: *Geschichte und Wirken der Weissen Mönche*. Köln 1958.

Mlinarič, Jože: *Kartuzija Bistra*. Ljubljana 2001.

Mlinarič, Jože: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*. Kostanjevica na Krki 1987.

Mlinarič, Jože: *Marenberški dominikanski samostan 1251–1782*. Celje 1997.

Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto 1995.

Richter, Jakob: O inkorporacijah. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 7 (1971), št. 1, str. 76–82.

Milkowicz, Wladimir: *Die Klöster in Krain. Studien zur österreichischen Monasteriologie*. Wien 1889.

Žák, Alfonz: *Österreichisches Klosterbuch. Statistik der Orden und Kongregationen der katholischen Kirche in Österreich*. Wien 1911.

SUMMARY

MONASTERIES AND PARISHES. INCORPORATION AND PATRONAGE OF MONASTERIES IN THE PRESENT-DAY SLOVENIA

Although pastoral care was not the primary task of medieval orders and monasteries, they began to get involved in parish pastoral care gradually. Parish founders or owners granted parishes to monasteries for economic reasons. Parishes were sound economic outposts, owing to »prebends«, therefore donations enabled monasteries to strengthen their economic base, be it for the main activity or other tasks given to them by donors (defence against external »enemies«). Monasteries appointed priests – vicars in the parishes to perform pastoral care. Initially, external priests were appointed, however, over time monasteries started to appoint their own priests. Vicars and especially monastic priests were doubtlessly connected to monastic spirituality that they spread to other parishes. Monasteries had different numbers of parishes. Benedictine monasteries St. Paul and Admont (both in Austria today) had a large number of parishes in Styria, the most patronages in Carniola were owned by Cistercian monasteries Stična and Kostanjevica, while Teutonic Order also had several parishes in Styria and Carniola. Patron parishes were also owned by female orders, such as Dominican nuns in Radlje and Studenice. Monasteries lost their role as patrons within parish organisational network with church reforms implemented by Joseph II and related dissolution of monasteries. The link between monasteries and parishes later gained negative connotation although all of the assets of the dissolved monasteries and not only those of parish churches were mostly intended for the new organisation of parishes.